

Александар Павловић
Етнолог-антрополог
Београд

Мајкл Билиг, *Банални национализам*,
Библиотека XX век, Београд, 2009.

У издању Библиотеке XX век објављена је књига *Банални национализам* (наслов оригинала: *Banal Nationalism*, 1995), аутора Мајкла Билига (Michael Billig), професора друштвених наука на Универзитету у Лафбороу у Енглеској (Loughborough University). То је прва књига тог аутора објављена у Србији (у преводу Веселина Костића). Поред ње, написао их је још десетак, у којима се из социјално-психолошке перспективе бави углавном анализом савремених идеологија, на првом месту национализма.

У студији *Банални национализам*, аутор полази од констатације да се национализам, како у популарним тако и у академским круговима, повезује најчешће с покретима који теже стварању нових држава или са политикама крајње деснице. Тако виђен, национализам је увек смештен негде на „периферији“, било да је реч о сепаратистима који се налазе у удаљеним и пограничним областима држава, или о герилцима који настоје да успоставе своју нову домовину тамо где су се постојеће државне структуре урушиле, по правилу далеко од признатих средишта Западног света. Из перспективе Париза, Лондона или Вашингтона, како Билиг наводи, места као што су Молдавија, Босна или Украјина налазе се на рубу Европе, услед чега се на тамошњи национализам гледа не само као на периферну већ као и на егзотичну силу. Одатле, код припадника устаљених нација – код којих постоји сигурност у властити континуитет, и које су, нарочи-

то, део онога што се у савременом свету описује као *Запад* – присутно је изразито осећање да је национализам својство које је карактеристично само за неке *друге*, али никада и за *нас*.

Наведено поимање национализма, према Билигу, није потпуно и у аналитичком смислу усмерава у погрешном правцу, првенствено из разлога јер не обухвата национализам западњачких националних држава. У свету националних држава у којем живимо, наиме, национализам не може да буде ограничен само на „периферију“. Утолико више што национализам погађа и устаљене националне државе, додуше само у посебним приликама. Кризе као што су Фокландски или Заливски рат, које су ескалирале између Велике Британије и Аргентине, односно САД и Ирака, Билиг истиче тек као неке од примера који више него добро показују како национална грозница, чији су симптоми запаљива реторика и провала националних знамења, готово преко ноћи може да захвати тзв. Западне демократије које су махом перципирале као стабилна друштва, у којима национална идеологија представља ствар далеке прошлости.

Концепт нације и националне државе, у којем национални идентитет заузима фундаментално место у самоодређењу људи, јавља се у модерном добу у којем се друштвено-политички поредак успоставља на принципима јасних територијалних, економских и идејних разграничења. С друге стране, а то је оно што

Билиг настоји да покаже, тај концепт на снази је и даље, у постмодерном, децентрализованом времену, на крају 20. и почетком 21. века, и поред тога што се на први поглед чини да су у том времену националне државе изложене ерозији, пре свега захваљујући деловању наднационалних али и субнационалних процеса, међу којима су најзначајнији интернационализација капитала, глобална хомогенизација културе, афирмација различитих политика идентитета (регионалних, етничких, родних, сексуалних), итд. Да није тако, испадало би да се националне еуфорије у консолидованим државама Запада испољавају тек као некакво пролазно расположење, које наступа мање-више стихички, у складу с тренутним потребама или циљевима. Кризе попут Фокландског или Заливског рата у том случају деловале би као налети ратоборности који се распламсавају и гасе самостално, без било какве повезаности са идеолошким матрицама које леже у основи национализма, а које такве кризе заправо иницирају.

Поменуте кризе, међу многим сличним, не стварају националне државе као националне државе, као институционализовани механизми власти. Оне су, према Билигу, последица посебног психолошког обрасца, заснованог на перманентном, неприметном истицању нације, која се свакодневно репродукује као таква, како кроз репродуковање властитих грађана као припадника нације, тако и у оквиру једног ширег света конкурентних нација. За остварење тог свакодневног репродуковања од кључног значаја је репродуковање и целог једног комплекса веровања, претпоставки, навика, представа и поступака, а којим се грађанство из дана у дан подсећа на своје национално место у светском поретку нација. Тај комплекс мора да се репродукује на базично обичан начин, скоро неприметно,

будући да је свет нација свакодневни свет, позната савремена средина.

Збир начина на које устаљене нације репродукују себе као нације, тј. збир идеолошких навика (укључујући навике у понашању и веровању) које се налазе у тој функцији, Билиг разликује од уобичајеног схватања национализма, по којем се он – како каже – јавља у малим величинама и јарким бојама, као друштвени покрети који теже прекрајању постојећих територијалних граница и који тиме угрожавају национални *status quo*. Билиг, другим речима, настоји да појам национализма, који се идентификује као проблем, и који се јавља *тамо* на периферији, а не *овде* у средишту, прошири тако да њиме буду обухваћена и сва она неименована, незапажена идеолошка средства помоћу којих се националне државе репродукују. С тим у вези, успоставља синтагму *банални национализам*, под којом подразумева интелектуалне навике које устаљеним нацијама омогућавају да се репродукују, односно рутину која је неодвојива од свакодневног живота, а која чини да национализам не буде само повремено расположење припадника нација, већ ендемско стање које припаднике нација држи у сталној приправности да онда када затреба мисле и поступају онако како „интереси” њихових нација налажу.

Књига Мајкла Билига представља покушај да се испита банални национализам кроз постављање неких основних питања и навођење одговарајућих примера. Не рачунајући *Увод*, у којем се дефинише предмет истраживања, и *Завршне напомене*, у којима су дати закључни ставови, састављена је из шест поглавља. У првом од њих, чији је наслов *Нације и језици*, заступа се општепознато стајалиште, изведено из дела теоретичара нације Ернеста Гелнера, Бенедикта Андерсона и Антонија Смита, по којем нације нису древна тековина, већ про-

дукт модерног доба, које при том нису утемељене на „објективним” структурним чиниоцима већ на појединим имагинарним конструкцијама. Једна од тих конструкција, свакако међу кључним у процесу конституисања нације, јесте национални језик, чије је замишљање као националног у мозаику различитих говора довело до његове хегемонизације и до широко распрострањеног схватања да он постоји као „природан”, као дат сам по себи. Такво схватање, по Билигу, спада у ред идеја које репродукују нацију и представља више него добар показатељ колико идеје национализма могу дубоко да продру у савремени начин мишљења људи.

У следећем, другом поглављу, под називом *Свест о баналном национализму*, разматрају се појмови баналног национализма и баналног истицања начела нације. Билиг ту прави разлику између заставе којом се маше, као метафоре национализма у свом узаврелом стању, и заставе којом се не маше, као метафоре баналног национализма, која неприметно, свакодневно, подсећа људе на припадност нацији. И у једном и у другом случају, заставе имају исту функцију: у континуитету мобилишу свест о припадности нацији и позивају на оданост истој. У том поглављу разматра се и присутност идеје о нацији у друштвеним наукама, у којима та идеја неопажено, будући да се не доводи у питање, креира ставове научника. Билиг ту на првом месту помиње социологију, посебно америчку, у којој се радије говори о *друштвима* него о нацијама, и у којој се на национализам гледа као на некакав „вишак”, као на нешто што је занемарљиво, а не као на нешто што је стално присутно у свету националних држава.

Треће поглавље, чији је наслов *Национални идентитет у свету нација*, доноси анализу неких од главних питања повезаних са националистичком свешћу. У

њему се критикују социјално-психолошке теорије које у национализму виде само један од безброј других идентитета. Према Билигу, национализам је више од тога: то је начин мишљења или идеолошка свест која на нације, националне идентитете и националне домовине гледа као на „природне” појаве. Он није идеологија локалног карактера, која је усредсређена само на себе и на властито окружење. Реч је о глобалној идеологији са сопственим хегемонијским дискурсима, која да би била делотворна мора да буде ствар навике и увреженог мишљења, а не само плод маште и исконструисане стварности.

У четвртном поглављу, које носи назив *Свакодневно истицање домовине*, испитују се механизми сталног наглашавања припадности нацији. Ту се прави осврт на реторику политичара који се по правилу у својим наступима увек позивају на нацију. Анализира се, затим, писање појединих британских дневних листова објављених у једном дану (28. јуна 1993. године), где се уочава да се сви ти листови, било да су таблоиди или не, левицарски или десничарски, обрађају својим читаоцима као припадницима нације. Њихово извештавање је такво да подражава постојање света нација као нешто што се не доводи у питање. У њима се рутински користе деиксе домовине, мале речи као што су *ми*, *нас*, *наше*, *нама*, *овде*, *свој*, итд, које се углавном превиђају и које непрекидно указују на националну постојбину као домовину читалаца. У том поглављу разматрају се и спортовски извештаји, у којима се читаоци из дана у дан позивају да навијају за националне боје, што је могуће посматрати као баналну пробу за ванредне случајеве кризе, када држава позива своје грађане, нарочито мушку популацију, да поднесе врхунске жртве за ствар нације.

Пето по реду је поглавље *Постмодерност и идентитет*. У њему се разматра

теза коју заступају неки аналитичари, а која каже да национална држава припада модерном добу и да у постмодерном, глобализованом свету она губи значај. Ако је то случај, банални национализам је идеологија која одумири, при чему нове политике идентитета замењују стару политику националне припадности. Билиг сматра да ствари не стоје баш тако. Показује да не само што се у неким теоријама постмодернизма често гледа на значај нације као на нешто што се само по себи разуме него да чак и неке од појава које наводно указују на крај нација и саме сведоче о непрекинутом утицају националистичких претпоставки. Посебан парадокс наведене тезе види у томе што се она формулише у време када једна моћна нација, САД, настоји да стекне глобалну хегемонију, услед чега и глобална култура добија димензију националне културе будући да се симболи САД јављају као општи симболи.

У шестом поглављу, на крају, чији је наслов *Филозофија у служби идеје Pax Americana*, скреће се пажња на чињеницу да банални национализам није ограничен само на не приметне навике у мишљењу и понашању. Билиг сматра да је он далеко распрострањенији и да има чак и свој филозофски облик. Као парадигму у том смислу узима дело Ричарда Рортија (Рицхард Рорту), америчког постмодерног филозофа, за кога каже да представља једног од малобројних мислилаца данашњице који пише на енглеском језику, а којег браниоци постмодернизма сматрају вредним навођења уз културне европске величине као што су Фуко, Дерида и Бодријар. У први мах, како сматра Билиг, Рортијева филозофија има допадљиво скептичан тон, који као да оспорава поставке национализма и одражава дух постмодерног времена. Међутим, с друге стране, та филозофија ипак открива притајену снагу националистичких претпоставки управо тамо где

би се то најмање могло да очекује, због чега је Билиг назива примером националистичке филозофије једног новог светског поретка који се изграђује под вођством САД.

Посматрано у целини, за књигу *Банални национализам* могуће је рећи да има један циљ, а то је покушај целовитијег разоткривања национализма, или – боље речено – покушај проницања у неке од његових кључних „тајни“ које су у ранијим истраживањима углавном остајале ван фокуса интересовања. По много чему, како и сам аутор каже, у питању је прелиминарна студија која кроз разматрање неколико међусобно повезаних тема тек треба да покрене неке обухватније теоријске и критичке анализе, самим тим и више одговарајућих емпиријских истраживања. Њен значај у сваком случају више је него очигледан, посебно за научне дисциплине, попут социологије, политикологије, етнологије, антропологије, и др, у којима нација и национализам представљају важна и незаобилазна поља проучавања.

Написано на сасвим разумљив начин, и уз коришћење бројних интересантних примера, дело Мајкла Билига могуће је посматрати као изузетно занимљиво штиво, које својом тематиком веома лако може да привуче не само стручну јавност већ и широку читалачку публику. Највише због чињенице што читаоца већ од првих страница уводи у универзум у којем се свакодневна стварност појављује у потпуно новом светлу, и на начин на који се о њој вероватно никада претходно није размишљало. Реч је о стварности бременитој кодовима који нимало нису безазлени, а који савремену људску популацију константно држе у уверењу да је свет у којем живи свет стварних међусобно конкурентних нација и националних држава. То је иста она стварност у којој непрестано тиња моћ једне идеологије која је толико позната да се једва

ПРИКАЗИ

примећује, у којој подела на нације под-разумева безрезервну поделу на *нас* и на *њих*, у којој, најзад, у бројним складиштима широм света и поред енормних људских страдања током 19, нарочито током 20. века, мноштво оружја и даље чека у приправности да, кад затреба, буде употребљено у „одбрану” највишег идеала данашњице – идеала нације.